

waartoe onze
en weg daar
niet is out.

sociale on-

van al het

rscheidenheid
ten wij eerst
t artikel over
ongelijkheid
het planten-
e eenvoudige
eeder. Zij is
engeling, die
penbaart zich
engelen, waar-
heerschap
leere dienen.
luppij van het
heid verschil
iden zal, en
bestel Gods.
ijke ongelijk-
op dit terrein
invloed geoe-
als wij later
en geworden.
l welbehagen
onderscheid
aders en kin-
geleerde, tus-
kijk en den
it de natuur
pelijke gege-
eten terugge-
en wel enkel
Armoede en
erlijke hand-
te gewicht.
ale leven.

sting in Zijn
zijde de ver-
te belijden
te de ellende
gehoorzaam-
en, zien wij
achtige hand
evens de ge-
eren. Hij be-
woning. Hij
eken moeten.
eischte van
hem zijn alle

heeft in een
t is er maar
en zoo zijn
onbewust te
dat nog niet

nkerzijde.

al den kant
uwe Eeuw",
end als het
msche front,
agdringen en
lijk het heet.
cht ongeveer
aanzien van
ak, dat „De
it" geworden

van de be-
oorstellingen
d wordt, dat
len te Ober-
een decora-
wij ook den
e durven in-
k, doch met
ring.

Bavo-preek-
hebben van
van een oud-
mond van
rom bij na-
verslag ble-
ge rede, is
Villen ze de
enen zullen

d moeilijker,
onderschei-
ls het waar
der engelen
ze eeuw al-
ker, die over
niets nieuws

CHILDER.

Deze wetenschap geeft rust aan de ziel.
Het standpunt van Rousseau leidt tot revo-
lutie.

Het Marxisme zaait, zoo zagen wij een vorige
maal, opstand; kweekt ontevredenheid; prikkelt tot
vijandschap; predikt haat, en baant den weg tot
omwenteling. Doch wie het bestel Gods erkent,
rust, neen niet in de zonde en zondige toestan-
den, waartegen hij gedurig den strijd heeft te
voeren, maar in de leiding van onzen hemelschen
Vader, en buigt zich eerbiedig en met ontzag voor
den wil des Heeren. Hij kan zeggen: rust mijn
ziel, uw God is koning, en hij wacht in heilige
kalmte op den dag, waarop alle raadselen, ook
deze verborgenheid zich voor hem zullen oplos-
sen. En in dienzelfden wil Gods vindt hij ook,
zooals wij later hopen te zien, de dringreden om
te handelen en te werken zoolang het dag is,
niet naar ons believen of naar menselijke wille-
keur, maar naar Zijn Woord en wet.

K. D.

WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.

Natuurwetenschap en wijsbegeerte.

Om de beteekenis van de nieuwste wijsbegeerte,
die uit het „verscheurde bewustzijn" ontsproot,
juist te kunnen beoordeelen, moeten wij eerst nog
een stap terug doen.

Het is noodig te weten, dat de moderne wijsbe-
geerte niet alleen een terugslag is op de onvrucht-
baarheid van de idealistische wijsbegeerte, maar
ook een reactie op de machteloosheid van de mo-
derne natuurwetenschap.

De eeuw der Reformatie bood ons het schouw-
spel van een ontwakende natuurwetenschap, die
ook de filosofie tot nieuwe daden bevruchtte.

De Grieksche filosofie was voor een groot deel
met natuurkennis en natuurbespiegeling identisch.
Het is een wet van saamhoorigheid en verwant-
schap, die de geheele geschiedenis door haar in-
vloed doet gelden.

Altijd weer begint de filosofie met natuurbeschou-
wing, en omgekeerd prikkelt alle natuurontsluiering
tot wijsgeerig denken.

Maar in den nieuweren tijd zien wij het merk-
waardig verschijnsel, dat natuurwetenschap en wijs-
begeerte eerst als antonogenisten tegenover elkander
staan.

De natuurwetenschap, die in de 19de eeuw haar
enorme vlucht begon, voelde zich in zichzelf zóó
rijk, dat ze aan wijsgeerige bezinning geen behoefte
had.

Zelfs zagen de genieën der wetenschap, trotsch
op hun onloochenbare triomfen, minachtend op de
„zoekende en tastende" wijsbegeerte neer.

Was het idealisme van den grootsten aller bespie-
gelaars, Hegel, niet weggedreven als een spattende
zeepbel?

Hegel had gepoogd alle wetenschappen, de theo-
logische inbegrepen, saam te vatten en te ordenen, ja
te knechten, in zijn systeem.

KUYPER-BIBLIOGRAFIE.

door

J. C. RULLMANN.

XCH.

74. Alexander Comrie. In „The Catholic Pres-
byterian" 1882. January, March and April. Lon-
don, James Nisbet & Co.

Sinds lang wist men, dat in de tweede helft
der 18e eeuw het Gereformeerde denken ten onzent
een verscherping had ontvangen, die door de toen-
malige theologen aan de Universiteiten van de
hand was gewezen, maar die bij het Gereformeer-
de volk warme sympathie had gewekt.

Ook wist men, dat deze nadere accentueering van
het Gereformeerde beginsel van Comrie en Hollius
was uitgegaan, en nog een ander karakter droeg
dan hetgeen de Walchersche predikanten, en onder
hen met name Brahe, hadden geleverd. Hadden
deze toch bijna uitsluitend apologetisch de oude
leer verdedigd, Comrie had een verdere ontwik-
keling geboden en in het Examen van Tole-
rantie, zijn Catechismus en andere geschrif-
ten, proeven gegeven van uitnemend dialectisch
talent, gepaard met innige Godsvrucht. Maar bij
die algemeene aanduidingen bleef het dan ook;
en omtrent de eigenlijke beteekenis van Comrie
voor onze theologie en de toenmalige kerken, bleef
men in het duister verkeerden.

Eenig licht in deze duisternis trachtte Dr Kuy-
per te ontsteken. Daartoe plaatste hij in De He-
raut van 4 en 11 September 1881 de volgende
advertentie:

ALEXANDER COMRIE.

Is er ook iemand, uit of buiten Woubrugge,
die bekend is met eenige levensbijzonderheid van
ALEXANDER COMRIE? die eenige lijkrede of
levensbeschrijving van hem kent? of ook brieven of

Maar (zoo zegt de Fransman) wie teveel om-
helst verliest alles.

Wie alles be-grijpen wil grijpt niets.

En de „mannen van het vak" lachten om het
kunstig „knutsel", van een systeem, waarin de
natuur met al haar majestueuze geheimen ver-
redelijkt was.

De groote veroveraars van het rijk der natuur
gordden zich aan om de oude filosofie te ontroonen.

De „tijdgeest" sprak het trotsche woord: Er is
geen andere wetenschap dan de wetenschap der
feiten.

De filosofie, zoover zij op ideeën berust, is
waardeloos.

Van nu af aan zal alleen de filosofie gelden,
die uit de resultaten der afzonderlijke wetenschap-
pen is opgebouwd.

Hetgeen onze oogen hebben gezien, en onze
handen getast, van de natuur, dat zullen wij den
filosoof verkondigen!

Alzoo ontstond de nieuwe wijsbegeerte, die zich
vierkant en hard tegenover de oude idealistische
school stelde: het materialisme!

Karl Vogt bond den strijd aan tegen alle „leer",
die niet door de vijf zintuigen was gewaarborgd.
De eenige werkelijkheid was hem „de materie".
De ziel gold hem niet anders dan als een functie
van de hersenen.

Van hem is de beruchte term, dat de gedachten
in (ongeveer) dezelfde verhouding staan tot de
hersen, als de gal staat tot de lever en de
urine tot de nieren. Zelfs durfde hij (in zijn boek
„Kolenbrandersgeloof en wetenschap") verklaren,
dat de mensch als natuurwezen zich in niets onder-
scheidt van het dier.

Moleschott werd de eigenlijke „begronding"
van het „wetenschappelijk" materialisme door zijn
werk: „De kringloop des levens". Volgens hem
is de mensch „restloos" het product van zijn
ouders en van de min, die hem voedt, van plaats
en tijd, van lucht en weder, van kost en kleeding.
Het denken is het fosforiceeren van de hersens.
„De werkmans, die de fosforzure kalk uit de aarde
haalt in het zweet zijns aanschijns, en de boer,
die zijn akker met deze kalk mest, beseffen niet,
dat zij niet alleen het voedsel voor het lichaam,
maar ook voor de hersens produceeren".

Büchner was de man, die deze „wetenschap"
onder het volk bracht, door zijn bekend geschrift
„Kracht en stof" (1854). De som van alle wijs-
heid vat hij samen in dit ééne: „Kracht en stof
vormen beide van eeuwigheid en tot in eeuwig-
heid het geheel van verschijnselen, dat wij wereld
noemen".

Czolbe oordeelde, dat de drie genoemde col-
lega's in de materialistische school nog niet we-
tenschappelijk genoeg waren en niet radicaal ge-
noeg de speculatie (verzinnde en beschouwen-
de) wijsbegeerte hadden uitgezuiverd.

In zijn „Nieuwe beschrijving van het sensua-
lisme" (1855) proklameert hij een beslissende uit-
banning van al wat zweemt naar het bovenzinlijke.
Alleen wanneer de mensch absoluut breekt met
den „waanzin van het transcendent" (wat boven

papieren van dezen godzaligen godgeleerde onder
zijn berusting heeft?

Dr. A. KUYPER.

Amsterdam, 1 Sept. 1881.

(420)

Deze vraag nu bleef niet onbeantwoord. Van
inwoners van Woubrugge, waar Comrie predikant
was geweest, ontving Dr Kuyper verscheidene par-
ticularia uit Comrie's leven. Voorts raadpleegde
hij tevens eenige bronnen, die nog ongebruikt ge-
bleven waren. En zoo kon hij weldra in een
Engelsch maandschrift een drietal artikelen plaat-
sen, waarin hij de Schotten op Comrie als hun
landsman wees. De titels der drie hoofdstukken
van dit opstel luiden: I „His life and work in
Holland", II „His Conflict in Holland", III „Lessons
from his Career".

Door de goede zorg van Dr Geesink werden
deze artikelen in het Nederlandsch overgezet, en
opgenomen in De Heraut, jaargang 1883, nrs
271, 272, 273, 276, 279, 284, 288 en 299. Een
uittreksel hieruit vond een plaats in Dictionary
of National Biography, vol XI, pag. 454
en 455.

Dat Dr Kuyper met heel zijn hart in dit onder-
werp leefde, blijkt wel uit het volgende citaat, ont-
leend aan een hoofdstuk in De Heraut van
26 November 1882. Daar betoogt hij, dat de Heilige
Geest bij de prediking niet aan den ambtelijken
persoon gebonden is, maar in zijn goddelijke vrij-
macht zich soms van een ander instrument bedient.

Ten voorbeeld strekke de gemeente van Wou-
brugge, eer Dr Alexander Comrie er optrad. Die
gemeente zat, gelijk Comrie het zelf beschrijft,
in gerustheid. Ze sloep op het peluw harer doode
rechtzinnigheid den slaap der bedwelmden. En son-
der dat er stoornis van burgerlijke goedlevendheid
was, was het leven Gods er toch niet. Maar
zie, toen kwam er een veenwerker uit Boskoop
naar Woubrugge. Die veenwerker had kennis aan
genade en de Heere wierp in zijn ziel heerlijke
bekommering over de gemeente van Woubrugge.
Die man sprak met en bad voor de personen
en opende hun de Schrift. En negen jaren lang
dunde het, eer hij bij het boren in den bodem,

de ervaring uitgaat), zal hij in staat zijn zich
een zuiver beeld te vormen van den samenhang
der verschijnselen.

Boven deze pure materialisten uit rijst de gestalte
van den zoöloog (dierkundige), Ernst Haeckel, met
zijn in honderdduizenden exemplaren verspreid
„De Wereldraadselen" (1899).

De beteekenis van Haeckel bestaat hierin, dat
hij de ontwikkelingsleer van Darwin construeert
tot een stelselmatige wereldbeschouwing.

In zijn garderobe heeft deze geleerde ook den
sierlijken mantel der bescheidenheid, die hij bij
zekere gelegenheden aantrekt.

Hij schroomt b.v. niet aan het lezend publiek
mee te deelen, dat hij in zijne geschriften geen
volledige verklaring van de natuurraadselen geeft,
maar alleen aanbiedt de oplossing, voorzover zij
bij den huidige stand der wetenschap mogelijk
is. Hij noemt het daarom grenszins voor zijne
verantwoording, wanneer de menschen zijn, deels
op onderstellingen gebouwd, filosofie, als de ab-
soluut geldende natuurwetenschap oordeelen.

De groote vraag, die als een oerprobleem
alle andere vragen in belangrijkheid overtreft, is,
volgens Haeckel deze: Bestaat er een ding op-
zichzelf, d.i. ligt er een werkelijkheid ten grond-
slag aan de voor ons waarneembare verschijn-
selen?

Eigenlijk is deze oer-vraag dezelfde als de vraag
naar het bestaan van God (de grond aller dingen).

Op deze vraag kan echter nooit een beslissend
antwoord worden gegeven.

Wij weten het niet, en zullen het niet weten.

In plaats van over dit onoplosbaar raadsel te
peinzen, doen wij beter een antwoord te zoeken
op de raadselen der wereld, die wel binnen
het bereik van onze wetenschap liggen.

Te dien einde moeten wij twee functies van
het menschelijk kenvermogen in het werk stel-
len: de zinlijke waarneming en de bewuste over-
denking.

De laatste is echter onderworpen aan de eerste.
Er is geen kennis zonder ervaring.

Bij het onderzoek van de wereld komt Haeckel
tot de conclusie, dat zij slechts uit één sub-
stantie bestaat (monisme!). Stof en geest zijn ver-
schijnselen van dezelfde zelfstandigheid, of liever
het verschijnsel van geestelijk leven is een gevolg
van het bezielde zijn van het stof. De gansche
natuur is opgebouwd uit bezielde atomen, die zich
verbinden, in stijgende rangorde, tot organismen,
het hoogst in den mensch. De ziel van den mensch
is derhalve niet anders dan een actie van de
hersen, welke ophoudt met den dood. De leer
van de onsterfelijkheid der ziel is voor Haeckel
een volkomen ongerijmdheid.

Wie Haeckel, op grond van de genoemde theo-
rieën, een materialist noemt, heeft niet heelmaal
ongelijk.

Maar zijn materialisme is toch van een enig-
zins ander soort dan het platte, botte, materia-
lisme van Moleschott en Büchner.

Haeckel zelf ontkent, dat hij een materialist is.
Immers de atomen zijn bij hem bezielde. In de materie

het water op zins spatten. Maar toen kwam het
ook volheerlijk. Geheele gezinnen kwamen tot
boete en berouw. De wateren des levens stroom-
den. En zelfs de rechtzinnige predikant, die eerst,
o, zoo boos was geweest over dat opkomen van
een buitenambtelijke opwekking, eindigde met
van dan kansel zijn schuld te belijden en eere
te geven aan dien God, die hem beschaamd en
den veenwerker uit Boskoop gezegend had.

Op boeiende wijze verhaalt Dr Kuyper in zijn op-
stel Comrie's leven en werken in Holland; verder
leekent hij hem met voorliefde als den kampioen
der orthodoxie, om hem eindelijk aan zijn lezers
voor te houden als ons voorbeeld in den strijd tegen
het rationalisme.

Het rationalisme is zulk een ontzettende vloek,
dat al de kerken van het vasteland met uitzonde-
ring van de onzen, bij het doorstaan van de
„vinnige koude" van dezen schralen winter, tot
een schier levenloze massa zijn verstijfd. Maar
terwijl elders iedere geestelijke bloem, in open lucht
gelaten, dood vroom, verborg ten onzent Comrie
sonnig onder het stroedak van onze boeren,
vanwaar zij nu weder aan het licht zijn gebracht,
— verwelkt, onthuterd, beschimmeld, — zeer ze-
ker, maar nog met leven in zich! En zie, voor de
bewaring van dit kostbare leven gevoelen wij ons,
naast God aan Alexander Comrie en zijn uitnemende
vrienden verplicht.

In 1892 promoveerde de heer A. G. Honig aan
de Vrije Universiteit op een proefschrift over
Alexander Comrie: de keurigste en volde-
digste studie, die dusver over dezen theoloog het
licht zag. Daarin wordt echter twijfel geopperd
betreffende het aan Dr Kuyper mondeling over-
geleverde verhaal, als zou Comrie na een kleine
schipbreuk naar Woubrugge verdood zijn. Zie hier
over ook De Heraut, nr 2228, 2229 en 2230.
Verder over Comrie: De Vleeschwording des
Woords, blz 208; Het werk van den Hei-
ligen Geest, Register: Anti-revolutionaire
Staatkunde, Deel I, blz VIII en 594; De
wortel in de dorre aarde, blz. 6.